

Zeidler Miklós: Magyarország a második világháborúban

1939. szeptember elején, a Lengyelország elleni német támadást követően a magyar kormány nem hadviselő félnek nyilvánította magát. Általánosságban továbbra is szolidáris maradt a tengelyhatalmak politikájával, ám még attól is elzárkózott, hogy német csapatokat magyarországi vasútvonalakon szállítsanak a lengyel frontra. Néhány nappal később pedig megnyitotta határait a Lengyelországból menekülő több mint 100 ezer civil és katona előtt. (A katonák nagy része Jugoszlávián keresztül elhagyta a kontinenst és a Nagy-Britanniában megszervezett lengyel légióban harcolt tovább. A civilek ellátásáról, iskoláztatásáról a magyar állam gondoskodott.) A humanitárius gesztus mellett ennek politikai jelentősége is volt: a magyar kormány ezzel is jelezni kívánta a nyugati hatalmak felé, hogy nem veti alá magát teljesen a német érdekeknek.

A külpolitikai nehézségek ellenére Magyarország 1940 nyarán újabb revíziós sikert ért el, miután – kihasználva Románia meggyengülését – diplomáciai úton jelentős területet (43 104 km²) szerzett vissza keleti szomszédjától. Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett újabb német–olasz döntőbíróóság ítélet (második bécsi döntés) nyomán visszakért Magyarországhoz Erdély és az ún. Partium északi része mintegy 2,5 milliós lakossággal, melynek alig több mint fele volt magyar nemzetiségű.

Az egymást követő területnyereségek fejében Magyarország valóban sorozatos politikai engedményekre kényszerült a tengelyhatalmakkal – elsősorban Németországgal – szemben: egyre nagyobb szabadságot biztosított a Berlin által támogatott *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (Magyarországi Népi Németek Egyesülete) számára, csatlakozott a szovjetellenes antikomintern paktumhoz (1939. február 24.), majd kilépett a Nemzetek Szövetségéből (1939. április 11.). A kormány ezeket a tengelybarát gesztusokat kész volt megtenni, de a háborútól távol kívánt maradni. Teleki miniszterelnök sokakkal együtt úgy vélte, hogy a magyarság a háborúval csak veszíthet: mind a vereség, mind a győzelem – a *Mein Kampf*-ból kiolvasható német világrend megvalósulása – végzetes lenne Magyarország számára. Ha viszont sikerülne az országot és hadseregét a háború végéig érintetlenül megőrizni, az lehetőséget adhat az újabb területfoglalásokra, de legalábbis a már visszaszerzett országrészek megőrzésére.

A „fegyveres semlegesség” koncepciója azonban fokozatosan elveszítette realitását. A magyar külpolitikai önállóság csorbulásának folyamatában mérföldkő volt Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez 1940. november 20-án. A formálisan a világbéke helyreállítása, valamint a gazdasági és politikai újrendezés céljával létrehozott egyezményt eredetileg Olaszország, Németország és Japán írta alá szeptember 27-én.

Magyarország ezzel a tengelyhatalmak katonai táborába lépett, s vállalta, hogy amennyiben a három nagyhatalom valamelyikét „olyan hatalom támadja meg, mely jelenleg nem vesz részt az európai háborúban, vagy a kínai–japán konfliktusban”, maga is „minden politikai, gazdasági és katonai eszközzel” szövetségese segítségére siet az agresszorral szemben. Ezenkívül azt is elismerte, hogy Berlinnek, Rómának és Tokiónak a háború után döntő szavuk lesz az európai és az ázsiai „új rend” kialakításában.

A külpolitikai egyensúlyozás jegyében a Teleki-kormány 1940 végén a Nagy-Britanniával jó kapcsolatokat ápoló Jugoszláviához közeledett, és december 12-én a két állam képviselői örök barátsági szerződést írtak alá Belgrádban. Hitler azonban 1941. március 27-én elhatározta Jugoszlávia lerohanását, s a katonai akcióban Magyarország részvételére is igényt tartott. Ennek fejében kilátásba helyezte Magyarország elveszített déli területeinek visszacsatolását. A Teleki-kormány súlyos dilemma elé került: választania kellett a tengelyhatalmakhoz, illetve Jugoszláviához fűződő elkötelezettsége között.

A Teleki-kormány nem kívánt szakítani a fegyveres semlegesség koncepciójával, de a Berlintől való félelem és a revízió csábítása erősebbnek bizonyult. A katonai akcióban való részvételhez bizonyos feltételekkel maga Teleki is hozzájárult. Április 2-án éjjel azonban – külpolitikai törekvései kudarcát látva és az örök barátsági szerződés megszegésének morális terhe alatt – főbe lőtte magát.

A magyar Honvédség április 11-én csatlakozott a Wehrmacht támadásához, s hamarosan megszállta a Muravidéket és a Bácskát. A Magyarországhoz visszakerült 11 475 km²-es területen az 1941 októberében megrendezett összeírás valamivel több mint 1 millió lakost talált, akiknek nem egészen 40%) vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A megnagyobbodott Magyarország területe ezzel közel 172 ezer km²-re nőtt, lakossága megközelítette a 14,7 millió főt, közülük 11,4 millió (77,4%) volt magyar anyanyelvű.

Két hónappal később, a német–szovjet konfliktus idején a magyar kormány ismét óvatos politikával próbálkozott. A június 22-i német támadást követően Budapest csupán a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg Moszkvával.

Amikor azonban június 26-án a szovjet légierő több magyarországi célpont ellen is támadást intézett, immár Horthy kormányzó és a kormány tagjainak többsége is a katonai akció megindítása mellett foglalt állást. Ezzel *Magyarország belépett a második világháborúba*. Amikor a Honvédség alakulatai 1941. július 1-jén átlépték a magyar–szovjet határt, Magyarország voltaképpen nem a Szovjetunió ellenében, hanem Hitler jóindulatának elnyeréséért viselt háborút. Ennek a külpolitikai helyezkedésnek lett a következménye az is, hogy 1941 decemberében Magyarország formálisan Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal is hadiállapotba került.

A hadviselés óriási terheket rótt az egész országra. A Honvédség az első hónapok viszonylag gyors előrenyomulását követően, 1942 nyarán kilátástalan állóháborúba keveredett a Don folyónál. Amikor a Sztálingrádi hadműveletekkel egy időben, 1943 januárjában a Don-kanyarnál is megindult a szovjet ellentámadás, az elsőprő erejű offenzíva a front felbomlásához és a 2. magyar hadsereg pusztulásához [vezetett. Ekkorra már a hátszínre is erősen nyomták a hadviselés terhei. A sorozatos behívások (katonai- és munkaszolgálat), a hazaszállított sebesültek, rokkantak és hősi halottak iránt érzett szánalom, az egyre több árucikkre kiterjedő jegyrendszer, a növekvő infláció, a szórakozási lehetőségek korlátozása éppúgy hozzátartozott a háború mindennapjaihoz, mint a légtámadások, majd – 1944 tavaszától – az elsötétítés és a légitámadások. A hadiipar látványos mennyiségi és minőségi fejlődésen ment keresztül: a magyarországi üzemekben korszerű katonai járművek, lövegek és precíziós műszerek készültek.

A magyar kormány később sem tudott letérni a külpolitikai kényszerpályáról. 1942–1944 között megpróbálta fokozatosan kivonni magát a tényleges hadviselésből – csökkentette harcoló alakulatainak létszámát, korlátozta a hadigazdasági erőfeszítésekben való részvételt –, s titkos fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett az angolszász hatalmakkal. E kis „hőstettek” azonban csak fölbosszantották a tengelyhatalmakat, a Szövetségesek álláspontját azonban alapvetően nem változtatták meg. A titkos tárgyalásokon az angolszászok mindvégig feltétel nélküli fegyverletételt követeltek, s ismételt magyar kérésre sem tettek ígéretet arra, hogy Magyarország megőrizheti visszacsatolt területeit, illetve hogy Magyarországot angolszász – és nem szovjet – csapatok szállják meg. Ezt a szigorú álláspontot rögzítették azok a fegyverszüneti feltételek, amelyeket a Szövetségesek 1943. szeptember 9-én adtak át a magyar kormány Isztambulba küldött képviselőjének.

A német hírszerzés meglehetősen pontos információkkal rendelkezett a magyar fegyverszüneti szándékokról. Ezért amikor a front a Kárpátok előterébe ért, a kiugrás megelőzése érdekében Hitler elrendelte *Magyarország német megszállását*. 1944. március 19-én német katonaság foglalta el a főbb közlekedési és tömegkommunikációs központokat, három nappal később pedig hivatalba lépett a magyar bábkormány Sztójay Döme volt berlini követ vezetésével. A magyar közigazgatás és hadszervezet ettől fogva komolyabb fennakadások nélkül szolgálta ki a német megszállók igényeit. A német követelések között első helyen állt a hadviselés igényeinek teljes kiszolgálása, ami újabb behívásokhoz és a haditermelés fokozásához vezetett.

Német irányítással – a magyar hatóságok közreműködésével – május 15-én megkezdődött az évek óta súlyos egzisztenciális korlátozásokkal sújtott, de addig közvetlen életveszélyben nem lévő magyarországi zsidóság tömeges deportálása is. Júliusig 7-ig mintegy 450 ezer zsidót szállítottak el Magyarországról koncentrációs táborokba. Ekkor Horthy a több irányból érkező

nemzetközi tiltakozás és az ún. *Auschwitz-i jegyzőkönyv*ben rögzített tanúvallomások hatására leállította a deportálásokat.

1944 késő nyarán Horthy és tanácsadói előkészületeket tettek a háborúból való kiugrásra. Horthy menesztette Sztójajt, és augusztus 29-én Lakatos Géza vezérezredest nevezte ki miniszterelnökké, akinek kormányában több, a kormányzóhoz hű katonatiszt is helyet kapott. A kormányba és a hadvezetésbe magas szinten beépült német ügynökök azonban jó előre tudomást szereztek kiugrás terveiről. 1944. október 15-én a rosszul megszervezett —> *kiugrási kísérlet* [szócikk] teljes kudarcot vallott. A kormányzót és a kabinet a német megszállók letartóztatták, s október 16-án a nyilaskeresztes-hungarista Szálasi Ferenc alakított kormányt.

A nyilas hatalomátvétel idején a Vörös Hadsereg már Magyarországon harcolt, s a következő hónapokban az ország egész területe hadszíntérré vált. Miután a szovjet haderő néhány hét alatt áthaladt Erdélyen, Kárpátalján és az Alföldön, Budapest ostroma közel két hónapra megállította a gyors előrenyomulást. (Az ötven napig tartó, 1945. február 13-án véget ért tüzérségi és légitámadással kísért utcaharcok során közel 100 ezer katona és mintegy 25 ezer polgári személy vesztette életét. A főváros épületeinek 27%-a elpusztult, további 74%-a megrongálódott. A német hadvezetés valamennyi Duna-hidat felrobbantotta.)

1944. december 21-én, amikor az előrenyomuló Vörös Hadsereg már Budapest körül vont ostromgyűrűt, Debrecenben összeült az antifasiszta pártokat tömörítő Ideiglenes Nemzetgyűlés, másnap pedig megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány Miklós Béla tábornok vezetésével. December 28-án a kormány hadat üzent Németországnak, 1945. január 20-án pedig Moszkvában aláírta a fegyverszüneti egyezményt. Április 11-én a kormány Debrecenből Budapestre költözött és másnap megtartotta első ülését a fővárosban.